

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної освіти та психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Формування соціального інтелекту підлітків з проявами психічного інфантилізму в умовах тренінгових занять

Виконала студентка групи СОМ-2(1)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Кіріллова Анна Олександрівна
Керівник: Антоненко І. Ю.
Рецензент: Велитченко Л. К.
Нормоконтроль _____ Микита ПАНОВ

Запоріжжя
2022 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 185 с., 6 табл., 7 рис., 60 джерел, 3 додатки.

Об'єкт дослідження – особистісний рівень здібностей.

Мета роботи – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності системи тренінгових занять з розвитку соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму.

Методи дослідження:

1) теоретичні (вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури; узагальнення поглядів вчених на проблему);

2) емпіричні (спостереження за поведінкою учнів; бесіда з дітьми, батьками, педагогами; психологічний експеримент з метою вивчення особливостей сформованості соціального інтелекту (тест «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда, анкета для педагогів);

3) математико-статистичні (процедура кількісної та якісної обробки даних; визначення статистичної значимості отриманих результатів діагностики за допомогою Т-критерія Стьюдента).

Важливою умовою для успішного формування СІ є відповідне функціонування лобних долей мозку людини. У випадку проявів психічного інфантилізму лобні долі функціонують недостатньо. Це впливає на розумовий розвиток індивіда, на формування ряду особистісних якостей, самоконтролю, навички оцінки різних обставин. Саме порушення роботи лобних долей сприяє формуванню антисоціальних рис у особистості. При наявності у підлітка проявів психічного інфантилізму соціальний інтелект виступає механізмом адаптації та інтеграції індивідів в суспільстві. Шляхом імпліцитного навчання можна скорегувати цей процес та забезпечити засвоєння необхідних поведінкових патернів.

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, ПСИХІЧНИЙ ІНФАНТИЛІЗМ, ІНКЛЮЗІЯ, ЗАКЛАДИ ОСВІТИ.

ВСТУП

Актуальність теми. Спілкування – провідний вид діяльності в підлітковому віці. Саме в цей період відбувається трансформація особистості та активне формування соціального інтелекту (далі – СІ), який лежить в основі процесу спілкування, налагодження стосунків з іншими, соціалізації в суспільстві, а також важливий для формування професійно-значущих якостей особистості в майбутньому (Н. Альохіна, Н. Амінов, А. Берклун, Г. Геранюшкіна, Н. Дегтярева, Е. Івашкевич, Н. Дика, С. Кожушко, Н. Філіна та ін.) [57, с. 112]. Процес формування СІ ускладнюється наявністю в учнів певної нозології, вони з більшими труднощами встановлюють контакт з оточуючими, не можуть правильно інтерпретувати наміри інших.

При наявності у підлітка проявів психічного інфантилізму (незрілість, яка виражається в затримці формування особистості та відставанні в розвитку на 1,5–2 роки в порівнянні з віковою нормою [44, с. 135; 55, с. 98–102]) СІ формується за тими ж законами, що й при нормотиповому розвитку, але проходить зі значними труднощами та відстає від вікових параметрів. СІ виступає механізмом адаптації та інтеграції індивіда в суспільстві. Шляхом імпліцитного навчання можна скорегувати цей процес та забезпечити засвоєння необхідних поведінкових патернів.

Проблемою розвитку соціального інтелекту займалися Г. Айзенк, М. Бобнева, Г. Гарднер, Г. Геранюшкіна, Дж. Гілфорд, Н. Кентор, М. Кубишкіна, Н. Кудрявцева, В. Куніцина, М. Орап, М. О’Саллівен, О. Пащенко, Ч. Спірмен, Р. Стернберг, Л. Терстоун, М. Тісак, Р. Торндайк, М. Форд, У. Чарлсворз, та ін.

Проблема формування та розвитку СІ висвітлена в працях таких українських вчених, як Е. Івашкевич, який розглядає природу, структуру та складові СІ особистості; Я. Каплуненко присвячує свої роботи чинникам розвитку СІ; Н. Руда говорить про СІ у структурі інтелекту; С. Харченко

описує СІ в різних вікових періодах та ін.

Отже, актуальність нашого дослідження полягає в тому, що важливою умовою для успішного формування СІ є відповідне функціонування лобних долей мозку людини. У випадку проявів психічного інфантилізму вони функціонують недостатньо. Це впливає на розумовий розвиток індивіда, на формування ряду особистісних якостей, самоконтролю, навички оцінювання життєвих обставин. Саме порушення роботи лобних долей сприяє формуванню асоціальних рис поведінки [24, с. 55]. Та факт того, що сензитивним періодом для формування СІ вчені вважають два вікових інтервали: старший дошкільний та підлітковий вік [57, с. 112], й підтверджує актуальність нашого дослідження.

Об'єкт дослідження. Особистісний рівень здібностей.

Предмет дослідження. Соціальний інтелект підлітків з проявами психічного інфантилізму (далі – ППІ).

Мета дослідження. Теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності системи тренінгових занять з розвитку соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму.

Завдання дослідження.

1) на основі аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризувати особливості формування соціального інтелекту;

2) дібрати діагностичний інструментарій та визначити рівні розвитку соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму та зробити висновок про рівень їх соціалізації в учнівському колективі;

3) розробити комплекс прийомів та методів для розвитку передумов соціального інтелекту підлітків з проявами психічного інфантилізму;

4) розробити систему тренінгових занять з розвитку соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму та експериментально перевірити її ефективність.

Методи дослідження.

1) теоретичні (вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури;

узагальнення поглядів вчених на проблему);

2) емпіричні (спостереження за поведінкою учнів; бесіда з дітьми, батьками, педагогами; психологічний експеримент з метою вивчення особливостей сформованості соціального інтелекту (тест «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда, анкета для педагогів);

3) математико-статистичні (процедура кількісної та якісної обробки даних; визначення статистичної значимості отриманих результатів діагностики за допомогою Т-критерія Стьюдента).

Методологічне підґрунтя дослідження:

– дослідження про походження й сутності СІ (Г. Айзенк, Г. Гарднер, Дж. Гілфорд, М. О'Саллівен, Ч. Спірмен, Р. Стернберг, Л. Терстоун, Р. Торндайк, М. Тісак, М. Форд, У. Чарлсворз);

– опис особливостей проявів СІ у пізнавальній діяльності людини (А. Брушлинський, Ю. Ємельянова, М. Кашапова, С. Максименко, В. Порядіна, С. Рахманкулова, С. Рубінштейн, М. Тарасенко, О. Тихомирова);

– вивчення СІ як фактору успішності професійної діяльності (І. Баширова, Г. Берклунд, В. Генкіної, М. Лукічової, С. Руденко, К. Саутіної).

Апробація результатів дослідження:

1) II тур Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей у 2020/2021 н. р. за напрямом «Актуальні проблеми інклюзивної освіти» (8 квітня 2021 р., Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»);

2) III Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі» (28 квітня 2021 р., Запорізька політехніка);

3) II Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір» (13–14 травня 2021 р.,

ХННРА);

4) VII Міжнародна науково-практична конференція «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (13–15 травня 2021 р., ЗОШПО);

5) стаття у колективній монографії «Психолого-педагогічні системи та ресурси комплексної реабілітації особистості»;

6) фахова стаття у збірнику наукових праць «Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки» № 10/2021;

7) II тур Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей у 2021/2022 н. р. за напрямом «Актуальні проблеми інклюзивної освіти» (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»).

База дослідження: Запорізька гімназія № 66, Запорізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 30, Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 2, Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Оберіг».

ВИСНОВКИ

Проведення теоретико-експериментального дослідження соціального інтелекту у підлітків з ППІ в умовах загальноосвітньої та спеціальної шкіл дозволило сформулювати висновки відповідно до поставлених завдань:

1) охарактеризовані особливості формування соціального інтелекту;

Для формування СІ необхідно, щоб починаючи з дошкільного віку починали формуватися базові його компоненти. Саме в підлітковому періоді вони сприятимуть розвиткові провідної діяльності – спілкуванню та налагодженню стосунків з оточуючими для успішної соціалізації та адаптації в суспільстві.

Цей процес може ускладнюватися як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, що в свою чергу буде сприяти закріпленню асоціальних рис поведінки, зниженню самооцінки та ін.

2) дібраний діагностичний інструментарій та визначені рівні розвитку соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму та визначений рівень їх соціалізації в учнівському колективі;

Для діагностики нами були обрані тест «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда та розроблена анкета для педагогів щодо визначення успішності соціалізації підлітків з ППІ в умовах загальноосвітньої та спеціальної шкіл.

З'ясовано, що в умовах загальноосвітньої школи 80% (4 учні) підлітків з ППІ мають рівень сформованого СІ нижче середнього, 20% (1 учень) – середні (але це найнижча межа середнього рівня); в умовах спеціальної школи 100% підлітків з ППІ мають рівень сформованого СІ нижче середнього.

Рівень соціалізації даної категорії дітей досить різноманітний: від успішної соціалізації до повного ігнорування учнівським колективом. Зазначимо, що ці результати підтверджують думку Р. Стенберга, який

вважав, що СІ виявляється в процесі безпосереднього спілкування. На нашу думку на результати ще вплинув рівень розвитку СІ інших учнів класу, які як цілісний колектив можуть компенсувати низькі показники певної частини учнів.

3) розроблений комплекс прийомів та методів для розвитку передумов соціального інтелекту підлітків з проявами психічного інфантилізму

Для учнів, які мають ППІ нами були дібрані прийоми та методи, які запровадилися в роботу спеціалістів баз дослідження. Вони в свою чергу направлені на розвиток емоційного інтелекту підлітків, уваги, логічного мислення, пам'яті, критичності мислення. Система завдань застосовувалась в роботі корекційних педагогів протягом 3-х семестрів.

Перед початком реалізації системи тренінгових занять була проведена повторна діагностика СІ, яка показала, що 100% підлітків з ППІ загальноосвітньої школи мають середній рівень сформованого СІ (в переважній більшості це найнижчі показники даного рівня); 100% підлітків з ППІ спеціальної школи мають рівень сформованого СІ нижче середнього.

Ми можемо побачити, що якісні та кількісні зміни прослідковуються в учнів загальноосвітньої школи в той час, як в учнів спеціальної школи зміни практично не відбулись (зміна показників на 1–2 одиниці).

4) розроблена система тренінгових занять з розвитку соціального інтелекту у підлітків з проявами психічного інфантилізму та експериментально перевірена її ефективність.

Розроблена система занять передбачала проведення організаційної зустрічі та 15 основних занять тривалістю в середньому 45 хвилин. Залучались до спільної роботи всі учні класу, педагоги, психолог.

За результатами діагностики СІ після реалізації системи занять ми дійшли висновку, що 60% (3 учні) учнів з ППІ загальноосвітньої школи мають середні показники СІ, 40% (2 учні) – вище середнього. Показники зросли на 55%.

За результатами діагностики СІ після реалізації системи занять ми дійшли висновку, що 80% (4 учні) учнів з ППІ спеціальної школи мають показники розвитку СІ нижче середнього (найвища межа даного рівня), 20% (1 учень) – середній рівень (найвища межа). Показники зросли на 27%.

За допомогою Т-критерія Стьюдента за результатами тесту «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда ми порівняли середні значення показників СІ учнів, які навчаються в загальноосвітній та спеціальній школах. З'ясували, що статистично значущими є результати за показниками невербальних компонентів (жести, погляди), розпізнавання сенсу висловлювання в певному контексті та вивчення структури міжособистісних відносин в динаміці. Статистично незначущі результати отримали за показником зв'язку між поведінкою та наслідками. Завдання конкретного субтесту не викликало проблем і при первинній діагностиці. Ми пояснюємо це тим, що учням не так складно робити висновок про наслідки певних подій, бо в освітній діяльності часто була необхідність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Отже, показники розвитку СІ на першому етапі діагностики були вище в учнів загальноосвітньої школи на 22%, на другому етапі – на 29%, на третьому – на 49%. З огляду на це робимо висновок про більшу ефективність корекційної роботи з учнями загальноосвітньої школи. Адже показники учнів з нормотиповим розвитком мали позитивний вплив на розвиток СІ учнів з ППІ запускаючи компенсаторні механізми.